

ФЕНОМЕН УРБАНИЗМУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Євген БАЛАБАН, Сергій БОЙКО, Віталій БОНДАРЕНКО

студенти, група ОЕБ-22-2(М)

Руслан КУБАНОВ

к. пед. н., доцент,

*доцент кафедри економіки, менеджменту та управління територіями,
Відокремлений структурний підрозділ «Інститут інноваційної освіти Київського
національного університету будівництва і архітектури»*

Вступ. Однією з провідних тенденцій розвитку сучасного світу є прискорення процесів урбанізації, що спричиняє значні зміни в бутті людини та суспільства. Міський спосіб життя формує тип особистості зі специфічними рисами та особливостями поведінки. Урбанізація є тим глибоким неоднозначно-багатогранним процесом, який характеризується не тільки кількісними змінами, стрімким збільшенням частки міського населення та інтенсивним формуванням поселенських міських структур. Процеси урбанізації активно і якісно впливають на всю структурно-просторову організацію життєдіяльності, зміну цінностей, соціальних ролей і стереотипів. Пріоритетним на законодавчому рівні задекларовано перехід до територіально спрямованої політики розвитку держави з особливим акцентом на міста й агломерації як центри економічного зростання, здатні поширювати свій вплив на прилеглі території та на розвиток регіону в цілому. Визнано необхідність забезпечення реального зв'язку стратегічних документів соціально-економічного та просторового розвитку територій, перенесення на рівень територіальної громади можливості самостійно визначати власні пріоритети розвитку відповідно до наявних ресурсів та економічного потенціалу співмірно для економічних, соціальних і екологічних потреб.

Метою є виокремлення глобальних проблем, з'ясування їх сутності, осмислення, окреслення шляхів розв'язання, розкрити проблеми, а також дослідження феномену урбанізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Урбанізація як соціально-економічний процес є відображенням глибоких структурних зрушень в економіці та соціального життя, що відбуваються в сучасний період. Процеси урбанізації проявляються в різних площинах: демографічній, економічній, просторовій і суспільній, деколи ще додається туристичний аспект. Демографічна урбанізація визначається зростанням населення міст та частки міського населення загалом у країні. Економічна урбанізація – це зростання економічного потенціалу міст, їх ролі в економіці країни. Суспільна урбанізація означає засвоєння міського способу і стилю життя. Просторова урбанізація рівноцінно стосується міських і сільських поселень. У містах ця ознака проявляється у збільшенні площі, щільності і поверховості забудови, у селах це стосується змін у використанні земельних ділянок і формуванні інших (порівняно з традиційними) типів забудови. Просторова урбанізація характеризується постійним збільшенням урбанізованих територій завдяки утворенню нових міст, набуванню статусу міст селищами міського типу чи сільськими поселеннями, а також приєднанню до міст навколишніх територій. Іншою стороною процесу є зміни у використанні земельних ділянок, у зростанні поверховості забудови, удосконаленні технічної інфраструктури та зміні архітектурного образу [4]. Отже, урбанізацію характеризуємо як багатосторонній процес, інтегроване явище, що включає окреслені вище процеси, і пов'язаний із розвитком економічного й технологічного потенціалу, зміною соціальної структури населення, його потреб, зміною просторових характеристик міст.

Регулювання процесів урбанізації – складне в теоретичному і практичному плані завдання, обумовлене наявністю великої кількості чинників, а також причинно-наслідкових зв'язків між проявами урбанізаційних процесів. Більшість міських проблем взаємопов'язані: у багатьох із них спільне коріння, а деякі поглиблюються іншими. Наприклад, бідність підживлює проблеми житла і злочинності, а злочинність веде до погіршення умов життя в житловому

районі, що, своєю чергою, загострює житлову проблему. Виникають нові складні труднощі, які потребують рішень. Люди не хочуть жити в безликих житлових районах, побудованих за шаблоном. Архітектурні новації не вирішують соціальних проблем. Джерела зростання міст не розкриваються за допомогою спрощених математичних розрахунків. Прогнози не можуть бути підмінені витонченими розрахунковими процедурами, не здатними адекватно показати множину факторів, що впливають на розвиток міст.

Внаслідок такого потужного припливу населення міста, у своїх адміністративних межах, «переповнюються» і починають розширювати фактичні території, створюючи те, що визначається як агломерація (концентроване розміщення поселень що пов'язані між собою не лише за територіальною ознакою але і різними економічними, соціальними та культурними зв'язками). Зосереджуючи величезні капітали, висококваліфіковану робочу силу такі «надміста» стають справжніми нервовими вузлами світової економіки, генераторами інновацій та культури. На цих вузлах світового інтелекту формуються принципово нові взаємодії між економічними суб'єктами, які народжують якісні стрибки у розвитку людської цивілізації. Наприклад агломерація Іль-де-Франс навколо Парижу, є найбільшим локальним зосередженням робочих місць у Європі, у якому знаходиться більше половини робочих місць Франції та другим після Токіо місцем розміщення ТНК. Розширюючись, агломерації зливаються з іншими, створюючи велетенські урбанізовані території, які охоплюють найбільш динамічні ареали політичного, економічного, соціально впливу світового масштабу. Такі міста, центри агломерацій світового рівня, відповідають наступним характеристикам: вони концентрують керівництво діяльністю суб'єктів світової глобалізації які забезпечують поділ праці у світових масштабах. ці агломерації є центрами інновацій, споживчого ринку для їхніх продуктів, формують відповідну освітню структуру та дослідницьку мережу; вони є вузлами світової транспортної, логістичної, інформаційної мереж; будучи результатами глобалізації такі агломерації посилюють її; вони зосереджують фінансові ресурси, культурні цінності, притягують туристів та ділових людей з усього світу і, завдяки цьому, розвивають третинну сферу (готелі, ресторани, екскурсійне обслуговування тощо) [1].

Урбаністичний екватор – символічний рубіж у 50% – Україна перейшла у середині 1960-х рр. Особливо інтенсивно розросталися обласні центри, як місця зосередження найбільших промислових підприємств. Розвивалися також інші міста, виникали нові, переважно з числа великих сіл. Малі міста і селища міського типу були у повоєнний період центрами адміністративних районів. Вони мали перспективу, якщо в них розміщувалися промислові чи транспортні підприємства і фактично втрачали її, якщо переставали бути районними адміністративними центрами. Нові міста і селища міського типу формувалися слідом за створенням промислового, військового чи транспортного комплексу і були, по суті, додатком їх виробничої структури. На відміну від міст, які протягом тривалої еволюції ставали центрами адміністративних районів і були тісно пов'язані зі своєю периферією, нові поселення на такі зв'язки не спиралися і могли функціонувати певний час ізольовано. Радянські міста починали свій розвиток не стільки на основі товарно-грошових відносин, скільки шляхом перекачування державою ресурсів із сільської місцевості [2].

Відзначимо, що періоди поглиблення економічної кризи співпадають і з проявом зворотних, дезурбанізаційних процесів, які супроводжуються частковим відтоком населення до сільської місцевості і розселенням населення (тимчасовим або постійним) за межами міст. Це стосується як заможних верств населення, які шукають спокою, розширення простору і задоволення екологічних потреб, так і незаможних верств, які шукають шляхи додаткового доходу чи отримання продукції, вирощеної власними зусиллями. Дані дезурбанізаційні процеси проявляються також і у зайнятості міських жителів сільськогосподарською діяльністю чи «зеленим» господарством, деякому послабленні впливу міст на природне довкілля внаслідок зменшення потужностей чи зупинення багатьох підприємств, припиненні територіального розростання міст, але й одночасної інтенсифікації транспортної активності (від і до міста), особливо у вихідні дні і напередодні, що створює певне навантаження на існуючу транспортну інфраструктуру, ускладнює рух і т.д. Проте варто відзначити, що у більшості

постсоціалістичних країн і країн, що розвиваються, в містах часто проживає значно більше населення, ніж вони у змозі «витримати» - тут також наявний надмірний приплив населення до міст, але розвиток міст за цих умов супроводжується зростанням неасимільованих у міське середовище і міський соціум жителів і збільшенням розриву між кількістю міського населення і його реальним включенням у міський спосіб життя (за характером зайнятості, рівнем освіти, культури, побутовими умовами тощо). Багато міст в Україні є дуже молодими і їх шалене зростання за радянських часів було викликано надмірною концентрацією ресурсів держави, у т.ч. людських, на не завжди економічно виправданих великих будівлях соціалізму і справжнє міське середовище, сучасна «міська» економіка у таких містах продовжує формуватися [4].

Під час презентації аналітичного звіту «Міста 2030: модернізуйся або вимирай» [3] Г. Бондар відзначила, що сучасні українські міста зіштовхнулися з такими викликами: 1. Демографічна криза – 9 млн українців постійно працюють за межами України, 2 млн. із них уже розірвали свої зв'язки з країною, і міста це відчують в першу чергу. 2. Повільне осучаснення міської економіки. 3. Застарілий житловий фонд – навіть найновіше українське місто Славутич має зношений фонд нерухомості. 4. Зношена інфраструктура. 5. «Розповзання» міст – хаотична забудова, важко побачити межі міста. 6. Низька мобільність населення в межах країни – якщо люди навіть усередині країни не їздять, їхня уява від цього істотно страждає. Це впливає на те, які продукти споживають міські жителі, який у них запит, атмосфера загалом, настрої у місті. Жартують, що найкоротша дорога в Чернівці з Одеси – через Молдову. 7. Відсутність системи аналітики міських процесів. 8. Відсутність сучасної транспортної стратегії. 9. Нерозподілена земля. 10. Низький рівень залученості мешканців у рухи протесту, що зумовлює стихійні протести або революції. 11. Застарілий підхід до розроблення містобудівної документації. 12. Ущільнення в історичних центрах. 13. Проблема збереження об'єктів культурної спадщини в містах.

Зокрема, для стійкого економічного розвитку регіону та країни у цілому основними принципами розвитку міст, які є актуальними та стратегічно важливими й для розвитку міст в Україні, повинні стати [5]: ліквідація бідності в усіх її формах і проявах; забезпечення рівних прав і можливостей, соціально-економічного та культурного різноманіття й інтеграції в міському просторі; поліпшення зручності життя, освіти, продовольчої безпеки і харчування, охорони здоров'я та благополуччя, у тому числі шляхом ліквідації епідемій, СНІДу, туберкульозу та малярії; її й усіх форм насильства; забезпечення участі громадськості; надання рівного доступу для всіх до фізичної та соціальної інфраструктури, основних послуг, достатнього і доступного житла; створення стійкої та всеохоплюючої міської економіки шляхом використання переваг агломерації: високої продуктивності, конкурентоспроможності та інновацій; сприяння забезпеченню повної та продуктивної зайнятості й гідної роботи для всіх; забезпечення створення гідних робочих місць і рівного доступу для всіх до економічних і виробничих ресурсів та можливостей; недопущення спекуляції землею, сприяння надійним правам землеволодіння і регулювання скорочення чисельності міського населення, коли це доречно; забезпечення екологічної сталість шляхом заохочення застосування екологічно чистої енергії та сталого використання земель і ресурсів у сфері міського розвитку; охорона екосистем і біорізноманіття, включаючи вибір здорового способу життя в гармонії з природою; сприяння впровадженню стійких моделей споживання і виробництва; – зміцнення життєздатності міст; скорочення ризику лих і пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до нього.

Прийнято вважати, що міста розвиваються успішно, коли із збільшенням чисельності міського населення зростає валовий внутрішній продукт країн, рівень і якість життя, забезпечується оптимальна концентрація забудови і економічної діяльності населення, за яких досягається позитивний економічний ефект від коротших торгових зв'язків, використання людського капіталу, спільної інфраструктури та розподілу праці тощо. Проте переваги урбанізації можна досягти лише за умови ефективного управління процесами урбанізації. Без управління міста перетворюються на осередки занепаду, бідності, злочинності, міського розливу, занедбаного житла і забрудненого середовища. Якість життя погіршується, а економічний динамізм зменшується – масштабні неекономічні переваги перевищують

масштаби. Як наслідок, агломераційний ефект слабо працює на розвиток країни.

На нашу думку, урбаністичні теорії дозволяють сформулювати ширший погляд на виникнення та історичний розвиток, засади раціональної організації, розпланування та забудови простору міст. Сучасна урбаністика як наукова галузь синтезує в собі знання з галузей географії, екології та суспільних наук, але є й такі, що бурхливо розвиваються останнім часом – науки про управління і ефективність діяльності (менеджмент), використання новітньої комп'ютерної техніки в процесі накопичення інформації та безпосередньо проектування, розпланування і облаштування території. Відповідно і взаємозв'язок економіки урбанізованих систем з просторовими і соціальними чинниками розглядають через призму теоретичних положень містобудівної, географічної і соціальної наук, врахування концепцій «розумного міста» і сталого розвитку.

Висновки. резюмуючи, ще раз зазначимо, що урбанізація – досить складний і суперечливий процес, що характеризується низкою чинників і має як позитивні, так і негативні наслідки. Тому, незважаючи на суперечливі моменти, а саме забруднення територій та екологічні проблеми, спричинені значною концентрацією промислового виробництва у містах, диспропорції в розвитку територій, які призводять до соціально-економічної нерівномірності в регіонах і наростання соціального напруження, упевнені, що зупинити процес урбанізації практично неможливо.

Шляхи розв'язання проблем управління агломераціями в Україні можуть бути пов'язані з такими процесами: створенням об'єднаних адміністрацій чи координаційних рад агломерацій; установами умовних меж агломерацій відповідно до меж адміністративно-територіальних одиниць (районів, областей); злиттям в управлінсько-адміністративному сенсі із центральним містом – ядром агломерації з обов'язковим розробленням комплексних стратегічних програм розвитку агломерації. Пріоритетним є вдосконалення правової бази, яка б визначила напрями організації обліку, моніторингу й управління розвитком міських агломерацій.

Вирішення проблем (зокрема, забезпечення житлом, освітою і працевлаштуванням, управління транспортними потоками, контролю охорони здоров'я тощо) урбанізації та агломерації вимагає впровадження системного соціально-економічного розвитку міст міської інфраструктури, що забезпечить економічне зростання у межах країни та світу в цілому. Так, одним зі шляхів розв'язання проблем урбанізації є залучення інвестицій в інноваційний розвиток міст для підвищення рівня життя. Урбанізація й у подальшому залишатиметься провідною тенденцією розвитку населення світу, це необхідно враховувати під час планування та забудови території.

Література:

1. Доленко Л. Х., Прокоф'єва Г. С. Світова урбанізація та проблеми регіонального економічного розвитку. Економічні інновації. 2013. №. 53. С. 92-102.
2. Омельченко Н. В. Еволюція урбанізації в світі та Україні: загальні тренди і регіональні особливості. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Географія. 2016. Вип. 28, №1-2. Вінниця, 2016. С. 168-176.
3. Міста 2030: модернізуєся або вимирай / Український інститут майбутнього. URL: <https://www.slideshare.net/ZubkoGennadiy/book2030cityinfuture> (дата звернення: 26.05.2023).
4. Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін: монографія; за ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої. Київ: Видавництво «Фенікс», 2017. 438 с.
5. New Urban Agenda ii. United Nations. 2017. URL: <http://habitat3.org/wp-content/uploads/NUA-English.pdf> (дата звернення: 26.05.2023).